

Dr SLOBODAN MILENKOVIĆ,
vanredni profesor

RAZVOJ DOKTRINE MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA U JUGOSLAVIJI

Doktrina Međunarodnog javnog prava u Jugoslaviji stvarala se i razvijala u okviru istorijskih težnji jugoslovenskih naroda u borbi za slobodu, nezavisnost i ravnopravnost. U toj borbi jugoslovenska doktrina Međunarodnog javnog prava bila je snažno sredstvo ovih naroda u odbrani nacionalne egzistencije i koncepcije unutrašnjeg društvenog i ekonomskog uređenja i međunarodnog položaja Jugoslavije kao državne zajednice naroda i narodnosti na ovom tlu Evrope.

Ova međunarodnopravna doktrina nije imala kontinuirani razvoj. Odlučujući značaj za prekid kontinuiteta imala je revolucija izvedena za vreme drugog svetskog rata i izgradnja socijalističkog društveno-političkog uređenja. Imajući u vidu taj prelomni trenutak u istoriji jugoslovenskih naroda i njime izazvane posledice u svim oblastima života, između ostaloga i u doktrini Međunarodnog javnog prava, nijedna podela ne može da zaobiđe dva perioda u razvoju međunarodnopravne doktrine u Jugoslaviji — period do drugog svetskog rata u kome su stanovišta internacionalista, osim retkih izuzetaka, bila pod uticajem doktrine sa Zapada, i period posle druge po redu svetske katastrofe kada se sa prihvatanjem marksističke ideologije izmenio i odnos prema mnogim ustanovama Međunarodnog javnog prava. No, ne može se sa potpunom izvesnošću reći ni da je razvoj doktrine do izgradnje socijalizma bio potpuno ravnomenan. I u njemu se uočavaju dva perioda — onaj do prvog svetskog rata kad se Međunarodnim javnim pravom bavio relativno mali broj pisaca i period između dva svetska rata u kome je pod uticajem novih ideja ovaploćenih u formalnopravnoj zabrani rata i institucionalizacije međunarodne zajednice, veliki broj jugoslovenskih pravnika počeo da se ozbiljnije bavi ovom pravnom disciplinom.

Svesni smo teškoća da u radu ograničenog obima ne možemo obuhvatiti jugoslovensku doktrinu u celosti, kao i problema da o njoj govorimo kao jedinstvenoj doktrini. Pristupimo zbog toga analizi sa namerom da izložimo neka karakteristična shvatanja Međunarodnog javnog prava u Jugoslaviji. Imajući u vidu zahteve preglednosti razvoja, rad delimo na tri dela. U prvom će biti reči o razvoju jugoslovenske doktrine Međunarodnog javnog prava do prvog svetskog rata. U drugom pažnju posvećujemo doktrini Međunarodnog javnog prava između dva svetska rata, a u trećem obrađujemo period posle drugog svetskog rata.

I RAZVOJ JUGOSLOVENSKE DOKTRINE MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA DO PRVOG SVETSKOG RATA

Nauka Međunarodnog javnog prava razvijala se pre prvog svet-skog rata uglavnom u univerzitetskim centrima — Beogradu i Zagrebu, što svakako ne znači da međunarodnopravni problemi nisu proučavani i van univerzitetskih sredina u gradovima bez visokoškolskih institucija. Osnovno obeležje toga perioda je uska povezanost istorijske sudbine naroda na čijem se tlu razvija pravna misao i shvatanja o međunarodnom pravu i njegovim institucijama.¹⁾

Jedna od osobenosti ovoga perioda je i relativno mali broj pisaca u oblasti Međunarodnog javnog prava i ograničen broj problema kojima su se bavili. Na to je uticao dobrim delom pravni položaj država na čijem su se tlu nalazili. Međutim, bilo je imena poznatih i van granica zemalja u kojima su živeli i čije su interese štitili ne samo u radovima nego i u diplomatskoj praksi: internacionalisti toga vremena bili su često i diplomatski predstavnici svojih zemalja, ponekad i ministri inostranih poslova. Među najpoznatijim piscima toga vremena u oblasti Međunarodnog javnog prava nalazili su se Giga Geršić, Milovan Milovanović, Alfons-Domin Petruševački, Pitamic i drugi.

Srpski političar i pravni pisac Giga Geršić (1842—1918) bavio se mnogim oblastima prava, među kojima je posebno mesto zauzimalo Međunarodno javno pravo. Njegovi radovi odlikuju se pravnom preciznošću, jasnoćom misli, širinom pravničkog obrazovanja, stavovima koji odgovaraju malim državama kao što je u to vreme bila Srbija.

Bavio se mnogim pitanjima Međunarodnog javnog prava, od pravne prirode ove pravne discipline, preko razmatranja nacionalnog načela, intervencija, plebiscita, do diplomatskog i konzularnog prava. Još sedamdesetih godina prošloga veka, kad je pod uticajem nemačke međunarodnopravne literature veličana sila u međunarodnim odnosima, Geršić je ustao u odbranu međunarodnog prava kao posebne pravne discipline dokazujući postojanje kako međunarodnog zakonodavstva tako i međunarodne sankcije. Iako se u vreme u kome je pisao studiju „Pogledi na najnoviji razvitak međunarodnog prava i njegove nauke”, ovaj rad mogao smatrati isuviše optimistički obojenim (Geršić se zalagao, između ostaloga, za stvaranje međunarodnih sudova i međunarodne organizacije koja će odlučivati o mnogim pitanjima) vreme je pokazalo svu dalekovidnost ovoga pisca. Možemo se zbog toga složiti sa piscima koji tvrde da je Geršić »analizirao budući razvoj međunarodnog prava“²⁾ i da je preteča savremenih koncepcija, ciljeva i načela Ujedinjenih nacija.³⁾ Opravdanost ovakvih zaključaka može biti dokazivana ne samo pomenu-tim, nego i drugim primerima. U delu pod nazivom »Današnje diplomatsko i konsularno pravo« (1898), pisanom dve decenije pre pojave Društva naroda, Geršić već oseća težnju za centralizacijom međunarodne zajednice u vidu »međunarodne administracije« i dalekovido uočava pojavu

¹⁾ Više o tome M. Bartoš: Du droit international public d'après la doctrine yougoslave, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* 1956, br. 1, p. 162.

²⁾ B. Janković: Međunarodnopravna shvatanja Gige Geršića, u knjizi *Međunarodni odnosi i međunarodno pravo*, Sarajaveo 1964, str. 19.

³⁾ M. Bartoš: Du droit international public d'après la doctrine yougoslave, str. 163.

novih organa za održavanje međunarodnih odnosa — međunarodnih službenika — koje izdvaja iz okvira diplomatskih činovnika. On piše »Pošto ti organi rade i vrše službene zadatke u oblasti međunarodnih odnosa, to se oni mogu s osnovom nazvati međunarodnim administrativnim organima«. ⁴⁾ Ta dalekovidost uticala je da i danas mnogi njegovi stavovi i definicije ostanu aktuelni i živi. Takav je slučaj sa definicijom međunarodne zajednice prema kojoj je ona »stalno udruženje među državama radi što potpunijeg i najvišeg razvića svojih intelektualnih i ekonomskih moći i zadovoljenja svojih razumnih potreba zajedničkim radom i uzajamnim pomaganjem« ⁵⁾ ili sa osnovom međunarodnog prava koji pisac nalazi u saglasnosti interesa. ⁶⁾

Treba takođe istaći i čvrstu vezu između radova Gige Geršića i položaja Srbije u međunarodnim odnosima. On je uvek bio zastupnik interesa malih i slabih država i zbog toga je s pravom nazivan međunarodnopravnim doktrinarom malih naroda. ⁷⁾ Ovakvo stanovište nalazimo u suprostavljanju intervenciji ⁸⁾ i u predlozima da se male i slabe države oslanjaju ne samo na svoju vlastitu moć već na daleko veću moć, moć samoga prava koje bi po svojoj prirodi moralo svakoj državi i narodu davati podjednaku zaštitu i obezbeđenje. U zaključku studije o položaju malih država u međunarodnoj zajednici, Geršić kao da ponovo vidi mnogo dalje od svojih savremenika i kao da predodređuje politiku koja će više desetina godina kasnije biti poznata pod nazivom politike nesvrstanosti. On piše: »bezuslovno zaklanjanje pod skut jedne ili druge velike sile ne izgleda da može biti korisno, jer kod velikih sila nema nikakvog platonizma... Mnogo je prirodnije da male države među sobom gaje i neguju što tešnju vezu i iskrenije prijateljstvo, jer su im interesi obično istovetni i njihovom se surevnjivošću i sitnim zađevicama samo veliki i moćni koristi«. ⁹⁾ Ovom konstatacijom Geršić kao da je izneo osnovne postulate politike koju će Jugoslavija tek više desetina godina kasnije dosledno primenjivati u međunarodnim odnosima.

Slično Geršiću i Milovan Milovanović ¹⁰⁾ je zastupnik interesa malih naroda u međunarodnim odnosima. Ovakvo njegovo opredeljenje nalazimo u zalaganju za načelo narodnosti i obaveznu arbitražu kao sredstvo za rešavanje sporova. O načelu narodnosti Milovanović piše: »Jedina pravična i racionalna osnova za međunarodno pravni poredak i nije ništa drugo do zahtev da se svakoj narodnosti dade mogućnost da

⁴⁾ G. Geršić: Današnje diplomatsko i konsularno pravo, Beograd 1898, str. 37.

⁵⁾ Ibid., str. 13.

⁶⁾ G. Geršić: Teritorijalne promene, nacionalna misao u staro, srednje i novo vreme i načelo opšteg glasanja (plebiscit), Glasnik Srpskog učenog društva, knjiga XLVI, Beograd 1878, str. 65.

⁷⁾ B. Janković: Međunarodnopravna shvatanja Gige Geršića, str. 27.

⁸⁾ G. Geršić: Ustanci i intervencije po današnjem međunarodnom pravu (povodom najnovijih događaja na Istoku), Otadžbina, sveska 12, str. 489, 654.

⁹⁾ G. Geršić: Male države u današnjem međunarodnom sklopu, Glasnik Srpskog učenog društva, knjiga 52, Beograd 1883, str. 264.

¹⁰⁾ Podrobno o radu Milovana Milovanovića u oblasti Međunarodnog javnog prava — B. Janković: Shatanja Milovana Milovanovića o međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima, u knjizi Međunarodni odnosi i međunarodno pravo, Sarajevo 1964, str. 33—46.

obrazuje svoju državu i da bude ujedinjena u jednoj državnoj zajednici.¹²⁾ Sledstveno tome, nastavlja Milovanović, volja naroda je bitan elemenat u stvaranju nove države ili ostajanju u već postojećoj državnoj zajednici, a plebiscit „neophodna pravna sankcija načela narodnosti”¹²⁾

Kao što pravo na samopredeljenje, za koje je Milovanović smatrao da mora biti priznato svakoj narodnosti, nije postalo međunarodnopravno načelo u doba u kome je živeo pomenuti pisac, tako ni njegovo zalaganje na drugoj Haškoj konferenciji mira za uvođenje obavezne arbitraže nije naišlo na širu podršku. No, za razliku od samopredeljenja koje će posle druge po redu svetske katastrofe postati načelo pozitivnog međunarodnog prava, arbitraža ni do danas nije stekla obaveznost i pored toga što su na opravdanost ovakve prakse u više navrata ukazivale male i srednje države u Ujedinjenim nacijama, a na sednicama Komisije UN za međunarodno pravo na tome insistirali i neki članovi ovoga organa prilikom kodifikacije ove oblasti.

Prava malih naroda došla su najzad do izražaja i u doktorskoj disertaciji M. Milovanovića posvećenoj ugovorima o garantijama u Međunarodnom pravu.¹³⁾ Sve garantne ugovore M. Milovanović tom prilikom deli u četiri grupe: garantni ugovori o teritorijalnoj nezavisnosti i celokupnosti; garantovanju stalne neutralnosti; zatim o održanju vlada i najzad garantni ugovori kojima se obezbeđuju izvesna javna, politička i građanska prava u korist građana uopšte ili jedne kategorije građana u nezavisnoj državi.

U većini slučajeva, Milovanović je garantne ugovore smatrao štetnim po interese malih naroda i prvu od pomenutih grupa ugovora čak smatrao »nevažecim i ništavnim«, a i trećoj vrsti je stavljao ozbiljne zamerke. Kao pripadnik malog naroda, i jedno vreme njegov ministar inostranih poslova, pisac o kome je reč savetovao je malim narodima da se ne oslanjaju na ugovore o garantijama već da se silom oružja bore za nezavisnost i odupiru tuđem osvajanju.

U celini uzevši ovo delo i danas ostaje klasična monografija o ugovorima o garantijama, knjiga na koju se pozivaju kako internacionalisti u radovima tako i predstavnici država u istupanjima pred organima Ujedinjenih nacija i drugim međunarodnim organizacijama.

Isviše zaveden interesima i pravima država, Milovanović je, međutim, ponekad zaboravljao prednosti snažnijeg povezivanja članica međunarodne zajednice i njenu institucionalizaciju. Smatrao je da međunarodna zajednica neće biti u stanju da suzbije državni egoizam tako da je i samu zamisao o potčinjavanju suverenosti država interesima međunarodne zajednice kvalifikovao kao strašnu formulu, punu »opasnosti za interese, za prava, za nezavisnost i opstanak onih država koje svojom snagom ne mogu da imponuju onima koji obično prisvajaju sebi pravo da govore u ime međunarodne zajednice«.¹⁴⁾ U skladu s tak-

¹¹⁾ M. Milovanović: Načelo narodnosti u međunarodnom pravu i međunarodnoj politici, Beograd 1889, str. 6.

¹²⁾ Ibid., str. 14.

¹³⁾ M. Milovanowitch: Les Traités de garantie au XIX. ème siècle, Paris 1901.

¹⁴⁾ M. Milovanović: Današnje diplomatsko i konsularno pravo, za školsku upotrebu i potrebu prakse napisao G. Geršić, Beograd 1898, Delo 1898, knjiga XX, str. 489.

vim opredeljenjem ne zvuči čudno ni njegov apsolutistički obojen stav o državnoj suverenosti: »Iznad suverene države nema danas pravo nikog većeg, nikog sigurnijeg«. ¹⁵⁾

Male države su i danas vrlo oprezne priilkom ograničavanja njihovih suverenih prava; no, one su shvatile da im prenošenje izvesnih prerogativa suverenosti na međunarodne organizacije samo može koristiti tako da se s više poverenja nego nekada uključuju u njihov rad, osobito ukoliko im je u njima zagarantovano pravo na suverenu jednakost. U vreme u kome je Milovanović pisao takva iskustva nisu postojala: osim ograničavanja suverenosti na tehničkom planu i obrazovanja prvih tehničkih unija drugih međunarodnih organizacija nije bilo, pa je i razumljivija odbojnost malih država prema vlasti koja bi stajala iznad njih. Zbog toga i prilikom ocene stavova M. Milovanovića treba imati u vidu poznato pravilo u skladu s kojim razmatranju radova pisanih u prošlosti ne treba pristupati sa merilima naših dana.

Kao i njegovi savremenici u Srbiji, Alfons Domin Petruševački ¹⁶⁾ bavio se, osim međunarodnog prava, i drugim oblastima prava: istorijom prava, uporednim pravom, međunarodnim odnosima. Najveće domete dostigao je, međutim u međunarodnom pravu u kome se njegovo ime već više od sto godina neprestano nalazi među najpoznatijim predstavnicima doktrinarne kodifikacije Međunarodnog prava. Njegovo delo štampano 1861. godine pod nazivom »Précis d'un Code du droit international« i danas je aktuelno i pisci ga često navode, a ponekad preuzimaju i formulacije pojedinih članova gotovo od reči do reči. ¹⁷⁾ Osnovna odlika ovog njegovog rada je čvrsta vezanost za međunarodnu stvarnost. Za razliku od drugih pisaca koji su često svoje ideje pretpostavljali stvarnom stanju u međunarodnom životu, Petruševački želi da ostvari samo ono što je u datom trenutku moguće. Njegovo poimanje međunarodnog prava svodi se na pravne maksime, oslobođene svih primesa prirodnog prava, internog javnog prava i politike. Ovo gledište danas opšte prihvaćeno, svedočilo je, u vreme u kome je delo pisano, o nezavisnosti duha i velikom talentu njegovog autora. ¹⁸⁾

Razmatrajući formalne izvore međunarodnog prava, Petruševački na prvo mesto stavlja međunarodni ugovor. U njegovom nedostatku, on se oslanja na uniformna shvatanja pisaca, ili bar na njihovu većinu. Ugovore deli na one koji ne spadaju u međunarodno pravo pošto za određeno vreme regulišu značajna politička pitanja i ugovore putem kojih dve vlade ili njih više izražavaju zajednička shvatanja o načelima međunarodnog prava obavezujući se pri tome na njihovo poštovanje. Ova podela danas je opšte prihvaćena, ali ako znamo da je pomenuta pre Bergbohm-a, Jellinek-a, Triepel-a, biće jasniji i doprinos ovoga pisca savremenom međunarodnom pravu.

Sam tekst nacрта zakonika međunarodnog prava sadrži 236 članova i podeljen je na dva dela. U prvom, posvećenom Međunarodnom javnom

¹⁵⁾ Ibid., str. 488.

¹⁶⁾ Podrobno o radu ovoga pisca u oblasti Međunarodnog javnog prava — J. Andrassy: Un précurseur de la codification du droit international (Alphonse Domin), Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1956, № 1, pp. 170—179; J. Andrassy: Život i rad A. D. Petruševačkog, Zagreb 1939.

¹⁷⁾ Za stav Cosentinia v. J. Andrassy: Un précurseur de la codification du droit international (Alphonse Domin), str. 173.

¹⁸⁾ Ibid., p. 171.

pravu sadržane su odredbe o pravu mira (105 članova) i ratnom pravu (70 članova); u drugom je reč o Međunarodnom privatnom pravu. Većina članova formulirana je u obliku sentenci, pri čemu svaki član sadrži samo jednu od njih. Ima, međutim, i onih sa potpunijom sadržinom. Jasnoća i lapidarnost formulacija predstavljaju osnovne odlike nacрта ovoga zakonika, pa u njima i treba tražiti široku popularnost ovoga teksta i njegov uticaj na kasnije pokušaje kodifikacije pojedinih oblasti međunarodnoga prava.

Još jedan iz plejade diplomata i poznatih međunarodnopravnih pisaca je Milenko Vesnić,¹⁹⁾ pisac koji nije napisao nijedno veće sintetičko delo²⁰⁾ u oblasti Međunarodnog javnog prava, ali je u mnogobrojnim člancima objavljenim u zemlji i inostranstvu pokazao nesumnjivu erudiciju i dubinu poznavanja mnogih oblasti Međunarodnog javnog prava. Njegovo znanje često je bilo i u praksi proveravano dok se nalazio u diplomatskoj službi, ali i za vreme učešća u radu Komisijske za izradu Pakta Društva naroda. Pored članaka,²¹⁾ doprinos jugoslovenskoj doktrini Međunarodnog javnog prava dao je i prevodom udžbenika Alfonsa Rivije-a »Osnovi Međunarodnog prava« i »Poreklo Međunarodnog prava« Ernesta Nisa i na taj način obogatio oskudnu pravnu terminologiju utvrđujući ili stvarajući srpske izraze za mnoge međunarodnopravne ustanove.

Pored pomenutih, pažnju svakako treba pokloniti i onim pravniciima koji su svoje bavljenje Međunarodnim javnim pravom započeli u godinama pre prvog svetskog rata, ali su tek posle ovoga rata izbili u prvi plan međunarodnopravne nauke. Među mnogim imenima ove grupe pisaca svakako treba pomenuti Miletu Novakovića jednog od najpoznatijih internacionalista između dva rata, koji je, međutim, u periodu uoči prve po redu svetske katastrofe bio zapažen po člancima u kojima je raspravljao o Haškom izbornom sudu,²²⁾ odnosu Srbije prema Dunavskoj Obalnoj komisiji,²³⁾ aneksiji Tripolisa,²⁴⁾ ratu i međunarodnim ugovorima,²⁵⁾ pacifizmu,²⁶⁾ Dragovoj doktrini.²⁷⁾ Iako je u nekim od ovih radova zastupao stavove koje kasnija praksa neće prihvatiti (za-

¹⁹⁾ Više o životu i radu Milenka Vesnića — Mileta Novaković: Dr Milenko Vesnić, Arhiv za pravne i društvene nauke 1922, br. 3, str. 161—168.

²⁰⁾ Treba, međutim, pomenuti da je M. Vesnić kao dodatak srpskom izdanju knjige Ernesta Nisa »Poreklo Međunarodnog prava«, koju je preveo, napisao »Međunarodno pravo u odnosima Južnih Slovena srednjeg veka« — E. Nis: Poreklo Međunarodnog prava, Beograd 1895, str. 479—538.

²¹⁾ M. Vesnić: Aneksija Bosne i Hercegovine i međunarodno pravo, Arhiv za pravne i društvene nauke 1909, br. 4, str. 273—285; br. 5—6, str. 369—376.

²²⁾ M. Novaković: Rad Haškoga Izbornoga suda, Arhiv za pravne i društvene nauke 1912, br. 2, str. 96—104; br. 3, 196—205.

²³⁾ M. Novaković: Srbija i Dunavska Obalska Komisija, Arhiv za pravne i društvene nauke 1912, br. 3—5, str. 208—216; br. 6, str. 329—342; 1913, br. 1, str. 23—33; br. 3, str. 193—202; br. 4, str. 299—310, br. 5—6, str. 408—421.

²⁴⁾ M. Novaković: Aneksija Tripolisa, Arhiv za pravne i društvene nauke 1912, br. 5—6, str. 370—376.

²⁵⁾ M. Novaković: Rat i međunarodni ugovori, Arhiv za pravne i društvene nauke 1913, br. 4, str. 241—256.

²⁶⁾ M. Novaković: Zablude pacifizma, Arhiv za pravne i društvene nauke 1913, br. 3, str. 173—184.

²⁷⁾ M. Novaković: O međunarodnopravnoj zaštiti poverilaca jedne države (povodom Dragove doktrine), Arhiv za pravne i društvene nauke 1907, br. 5, str. 427—436; br. 6, str. 554—565; 1908, br. 1, str. 93—100, br. 2, str. 166—172.

laganje za primenu ustanove *diffidatio* na osnovu koje se ukidaju svi ugovori prilikom izbijanja rata), često su njegovi radovi iz ovoga vremena dobili potvrdu u međunarodnom životu. Pomenimo samo njegovo zalaganje za osnivanje novog suda, pored Stalnog arbitražnog suda, koji bi rešavao samo pravne sporove ili zalaganje za obrazovanje međunarodne organizacije (»međunarodne kancelarije«) (koja neće značiti »federaciju država niti vlast nad državama«, ali koja će se brinuti o zajedničkim interesima članica međunarodne zajednice.²⁸⁾ Stvaranje Stalnog suda međunarodne pravde i Društvo naroda tek posle više godina od objavljivanja radova Mileta Novakovića svedoče o tačnosti sagledavanja budućeg razvoja međunarodnog prava i njegovih ustanova u radovima pomenutog pisca.

Pored pisaca u čijem su opusu dominantno mesto zauzimali radovi iz Međunarodnog javnog prava, treba pomenuti i pravnike koji su punu afirmaciju doživeli u drugim oblastima pravne nauke, ali su se povremeno bavili i Međunarodnim javnim pravom, nastavljajući tako tradiciju Geršića, Milovanovića, Petruševačkog i drugih. Pomenimo pravnička imena kao što su: Slobodan Jovanović, i Živojin Perić, civilista koji će u periodu do prvog svetskog rata napisati zapažene članke o pitanju narodnosti u Berlinskom ugovoru,²⁹⁾ o balkanskom savezu³⁰⁾ i drugim pitanjima.³¹⁾ U mnogima od tih radova Perić se zalagao za interese malih naroda u borbi protiv velikih sila, posebno za interese Srbije i očuvanje njene nezavisnosti. Suprostavljao se zbog toga predlozima Engleske za obrazovanjem Balkanskog saveza između Turske i balkanskih hrišćanskih država i turskoj politici *Drang nach Westen*, ali nije shvatio da još veće opasnosti po nezavisnost Srbije dolaze iz Nemačke. Njegova tvrdnja da nemačka politika *Drang nach Osten* nije »ništa drugo do civilizatorska struja Evrope, a ona se zove nemački *Drang* prosto zbog toga što evropska kultura dolazi Južnim Slovenima preko Nemaca sa kojima su Južni Sloveni u susedstvu«,³²⁾ ubrzo će se pokazati lišenim svakoga smisla i dobiće obeležje velike zablude ne samo njenoga tvorca već i čitave Evrope. Otpočinjanje prvog svetskog rata označiće početak strašnih materijalnih razaranja, ljudskih žrtava, kršenja mnogih pravila Međunarodnog javnog prava, ali i kraj jedne epohe ljudske istorije, u isto vreme kraj jednog perioda u razvoju jugoslovenske doktrine Međunarodnog javnog prava.

II DOKTRINA MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

Prvi svetski rat uneo je duboke promene u međunarodne odnose i međunarodno pravo. On je izmenio političku kartu Evrope i ubrzao

²⁸⁾ M. Novaković: *Zablude pacifizma*, str. 184.

²⁹⁾ Ž. Perić: *Berlinski ugovor i pitanje o narodnosti s pogledom na kneževinu Srbiju*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1907, br. 3, str. 177—194; br. 4, str. 294—302; br. 5—6, str. 370—383.

³⁰⁾ Ž. Perić: *Balkanski savez*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1912, br. 1, str. 1—15.

³¹⁾ Bibliografiju radova Ž. Perića V. u Arhivu za pravne i društvene nauke 1938, knj. XXXVI (LIII), br. 1—2, str. 1—26.

³²⁾ Ž. Perić: *Balkanski savez*, str. 14.

ostvarenje mnogih zamisli koje su do ovoga sukoba predstavljale samo iluzije futuristički nadahnutih pisaca i državnika. Najvažnija od tih ideja o kojoj se vekovima raspravljalo u pravnim i političkim traktatima i predlozima kraljeva, ministara i filozofa — očuvanje mira u okviru institucionalizovane međunarodne zajednice — pretvorena je u periodu posle prve po redu svetske katastrofe u stvarnost: pod talasom težnji za očuvanje trajnog mira stvoreno je Društvo naroda, prva međunarodna politička organizacija u čijoj je nadležnosti razvijanje međunarodne saradnje i očuvanje mirnih odnosa među državama. Pored izmena u međunarodnim političkim odnosima, period posle prvog svetskog rata bio je značajan i za tehnički i tehnološki preobražaj sveta. Razvoj i usavršavanje saobraćaja skratili su prostor i oživelili veze i među najudaljenijim državama. Ekonomska međuzavisnost članica međunarodne zajednice još je više osnažila ove veze i doprinela međunarodnoj podeli rada što je stvorilo društvenu osnovu na kojoj su se mogla graditi drugačija međunarodna pravila od onih pre rata. Sve je to uticalo da se razvije i nadgradnja nad tim novim odnosima u međunarodnoj zajednici, da međunarodno pravo dobije znatno važniju ulogu u regulisanju tog živog spleta novih odnosa među subjektima Međunarodnog javnog prava. Ni jugoslovenska doktrina nije ostala van pomenutih tokova: međunarodno pravo je posle prvog svetskog rata zauzelo jedno od najvažnijih mesta među pravnim disciplinama u Jugoslaviji. U poređenju sa stručnom literaturom do 1914. godine, znatno je porastao broj rasprava u ovoj oblasti, a i veći broj ljudi se bavio međunarodnopravnim problemima tako da je već bilo moguće osnovati i stručno udruženje svih onih koji su se bavili međunarodnim pravom — Jugoslovensko udruženje za međunarodno pravo.

Veliki doprinos razvoju doktrine Međunarodnog javnog prava daju pisci koji su sa objavljivanjem radova iz ove pravne discipline otpočeli krajem prošlog i početkom ovoga veka. U ovom periodu oni, međutim, doživljavaju punu naučnu zrelost, postaju poznati ne samo u granicama Jugoslavije nego i u inostranstvu. Njihovi radovi odlikuju se erudicijom, širinom pravničke kulture, ali ponekad i suviše optimističkim pristupom izgradnji međunarodnopravnog poretka, osobito ukidanju rata kao prinudnog sredstva za rešavanje međunarodnih sporova. Ovo se pre svega odnosi na Slobodana Jovanovića³²⁾ i Živojina Perića³⁴⁾ koji su se samo uzgred bavili Međunarodnim javnim pravom. No, izvesni od njihovih radova iz Međunarodnog javnog prava i danas ostaju aktuelni zbog logike misli i ubedljivosti dokaza u kojima analogija sa institucijama internog prava zauzima posebno mesto.

³²⁾ S. Jovanović: Je li naša država stara ili nova, Arhiv za pravne i društvene nauke 1927, br.5, str. 337—346; br. 6, str. 449—460; S. Jovanović: O državi (Osnovi jedne pravne teorije), treće izdanje, Beograd 1922, paragraf br. 34 (Međunarodno-pravni ugovori), str. 223—230.

³⁴⁾ Ž. Perić: Nezavisnost i rat ili zavisnost i mir, Arhiv za pravne i društvene nauke 1921, br. 2, str. 110—113; Ž. Perić: Međunarodna anketa o sekvestrirama iz vremena Velikog Rata (1914—1918): Arhiv za pravne i društvene nauke 1928, br. 3, str. 219—226; Ž. Perić: Ravnoteža sila ili Evropska Savezna Država, Pravna misao 1939; Ž. Perić: O postepenom iščezavanju međunarodnoga prava, Jugoslovenska knjiga 1921, str. 380 id; J. Peritch: Droit international coutumier, Journal of International Law and Diplomacy 1932.

Pored pomenutih pisaca, u periodu između dva svetska rata postojala je i čitava plejada pravnika koji su se povremeno javljali u Međunarodnom javnom pravu, ali i onih koji su ostavili trajan trag i dali pečat doktrini Međunarodnog javnog prava ovoga perioda. Pomenimo, primera radi, Miletu Novakovića, Juraja Androssy-ja, Ivana Tomšića, Đuru Popovića, L. Pitamica. Zaslugom nekih od njih prekida se tradicija prevođenja stranih udžbenika u oblasti Međunarodnog javnog prava. Prvi originalni udžbenik na srpsko-hrvatskom jeziku napisao je Mileta Novaković i on se pod naslovom »Osnovi Međunarodnog javnog prava«, u dve knjige, pojavio 1936. i 1938. godine. Uz to celovito izlaganje materije Međunarodnog javnog prava, u monografijama, člancima i međunarodno-pravnoj hronici, objavljivanim u časopisima i zbornicima kao što su Arhiv za pravne i društvene nauke, Zbornik radova Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo, Pravna misao, Mjesecnik, Srpski književni glasnik, Ekonomist, biće osvetljen niz oblasti ove pravne grane.

Međunarodnom ugovornom pravu posvećeno je u ovom periodu više članaka,³⁵⁾ ali i nekoliko knjiga³⁶⁾ među kojima treba pomenuti »Međunarodno ugovorno pravo« Đure Popovića, »La reconstruction du Droit international en matière des traités« Ivana Tomšića i »La révision des traités et la Pacte de la Société des Nations« Miloša Radojkovića. U prvoj od njih data je relativno celovita teorija međunarodnog ugovora, u drugoj je obrađen problem nedostataka u saglasnosti volje prilikom zaključenja međunarodnih ugovora, dok je u trećoj obrađena revizija ugovora.

Kao jedno od veoma važnih pitanja odnosa Jugoslavije sa susjednim zemljama, pitanje zaštite manjina, dobilo je takođe podrobnu razradu u nizu radova.³⁷⁾ Mnoge od ideja tada iznetih predstavljaju okosnicu i današnjih razmatranja ovoga pitanja što i nije čudno kad znamo da je Društvo naroda pružalo veću zaštitu ovim grupama ljudi od sadašnje svetske organizacije — Ujedinjenih nacija. Radovi o međunarodnoj zaštiti manjina iz toga perioda od značaja su i za savremene odnose Jugoslavije sa susjednim zemljama pošto se i danas raspravlja da li su ugovori zaključeni između dva rata o zaštiti manjina još uvek na snazi.

Jus ad bellum i jus in bello takođe nisu ostali van sećanja pisaca. To je i sasvim razumljivo. Procesi koji su posle prvog svetskog rata

³⁵⁾ Đ. Tasić: Tendencije modernog prava u pogledu zaključivanja međunarodnih ugovora, Ekonomist 1925, br. 2, str. 115 id; I. Tomšić: La conclusion des traités internationaux d'après la constitution yougoslave du 3 septembre 1931, Annuaire de l'Association yougoslave de droit international 1934; Đ. Popović: Pravna priroda međunarodnih ugovora, Arhiv za pravne i društvene nauke 1939, knj. XXXVIII (LV), br. 3, str. 215—224.

³⁶⁾ L. Pitamic: Die parlamentarische Mitwirkung bei Staatsverträgen in Österreich, Wien-Leipzig 1915; K. Djetvaj: Razvoj međunarodnog ugovornog kapaciteta Srbije u XIX veku, Novi Sad 1939; A. Godjevat: La liste des traités et des engagements internationaux de la Serbie, Paris 1934; S. Obradović: Najveće povlašćenje u trgovinskim ugovorima, Beograd 1933; B. Pouritch: De la clause »rebus sic stantibus« en droit international public, Paris 1918.

³⁷⁾ V. Givotitch: Les minorités nationales en Yougoslavie, Annuaire de l'Association yougoslave de droit international 1931; D. Krstitch: Les minorités, l'Etat et la communauté internationale, Paris 1924; S. Lapajne: PPravna podloga za zaštitu naših manjšin v Italii, Naša doba 1930.

zahvatili međunarodnu zajednicu, svoj puni smisao dobijali su ostvarenjem ideje o očuvanju mira stvaranjem preduslova za sprečavanje njegovog ugrožavanja, ali i mehanizma kolektivne prinude ukoliko je narušavanje već izvršeno. Strahote prvog svetskog rata odigrale su u tom procesu ulogu katalizatora svetskog javnog mnjenja: više nije bilo sumnje da primena oružane sile mora biti odstranjena iz međunarodnih odnosa. No, konačni rezultati ovakvih nastojanja, ipak, nisu mogli biti odmah ostvareni: u Paktu Društva naroda najpre će pravo na rat biti ograničeno da bi skoro deceniju kasnije rat bio potpuno zabranjen usvajanjem Brijan-Kolegovog pakta. Ali, pošto formalnopravna zabrana rata nije mogla da iz međunarodnog života odstrani rat kao sociološku i patološku pojavu u međunarodnim odnosima, to *jus in bello* nije gubio značaj. Istina tendencija za kodifikacijom pravila ratovanja i ograničenja u ratu u pogledu sredstava borbe, načina ratovanja, lica i dobara imaće usporeniji ritam, a i rezultati će u periodu između dva rata biti znatno manji nego u XIX veku, ali se i dalje raspravljalo o razoružanju, mehanizmu za utvrđivanje agresora i drugim pitanjima. Novi pristup očuvanju mira, mehanizmu za rešavanje sporova među državama, međunarodnom ratnom pravu naišao je na odjek u literaturi međunarodnog prava svih zemalja, između ostaloga i u doktrini Jugoslavije. U radovima će biti izneti naponi da se rat zabrani,³⁸⁾ a pojedini problemi vezani za razoružanje,³⁹⁾ pojam agresije,⁴⁰⁾ ograničenja u ratu,⁴¹⁾ poslužiće piscima kao povod za komentare, informacije, ali i davanja novih predloga radi potpunijeg regulisanja pojedinih pitanja. Pri tome su se izvesni pisci udaljavali od međunarodne stvarnosti pokušavajući da kroz prizmu svoga pacifizma sagledavaju stvarne odnose među državama: u studijama o ratu i miru, pacifizmu i drugim pitanjima retko su uspevali da prođu do same suštine povoda za rat; zadržavali su se uglavnom na pravnim teorijama o ratu,⁴²⁾ protivrečnostima pacifizma,⁴³⁾ problemima mira u filozofiji prava,⁴⁴⁾ ravnoteži sila i njenom uticaju na obezbeđenje mira.⁴⁵⁾ Iznetom konstatacijom ne želimo da sporimo značaj i ovih istraživanja, osobito u oblasti filozofije prava i raščišćavanja sa shvatanjima pojedinih pisaca koji su opravdavali rat; ističemo, ipak, da internacionalisti toga doba još uvek nisu shvatili da je rat produže-

³⁸⁾ Đ. Tasić: Rat ili mir, Srpski književni glasnik 1931, str. 369 id; Ž. Lederer: Značenje Argentinskog pakta od 1933. g, Arhiv za pravne društvene nauke 1935, knj. XXXI (XLVIII), br. 4, str. 370—384; I. Tomšić: O najnovijih naponih da se vojna odvrne, Zbornik znanstvenih rasprava, X letnik 1933—1934, Ljubljana 1934.

³⁹⁾ Đ. Mirković: Ograničenje pomorskog naoružanja, Arhiv za pravne i društvene nauke 1932, knj. XXII (XLI), br. 2, str. 119—134; br. 3, str. 214—232; I. Brlić: Liga naroda u borbi za razoružanje, Liga naroda, Zagreb 1932, br. 6—7.

⁴⁰⁾ M. Radojković: Definicija napadača, Arhiv za pravne i društvene nauke 1934, knj. XXVIII (XLV), br. 3, str. 190—209.

⁴¹⁾ M. Novaković: Ugovor o upotrebi podmorskih torpiljera u ratu, Arhiv za pravne i društvene nauke 1922, br. 3, str. 227—229; I. Pržić: Napori za ublaženje ratnih svireposti, Arhiv za pravne i društvene nauke 1935, knj. XXX (XLVII), br. 5, str. 435—442.

⁴²⁾ Đ. Tasić: Pacifizam u pravnoj filozofiji, Arhiv za pravne i društvene nauke 1931, knj. XXIII (XL), br. 4, str. 241—249.

⁴³⁾ Đ. Tasić: Je li pacifizam protivrečan, Arhiv za pravne i društvene nauke 1931, knj. XXIII (XL), br. 5, str. 325—329.

⁴⁴⁾ Đ. Tasić: Problem mira u filozofiji prava, Pravna misao 1936, br. 7—8.

⁴⁵⁾ Ž. Perić: Ravnoteža sila ili Evropska Savezna Država, Pravna misao 1939.

nje politike drugim sredstvima i da je politika koncentrisani izraz ekonomije, kao i da je rat neizbežan u uslovima imperijalizma bez obzira kako velikim pacifizmom bila prožeta misao o zabrani rata.

Uporedo sa problemima očuvanja mira pažnja je često skretana i na institucionalizovani pristup rešavanju ovih problema. Pošto je Društvo naroda i osnovano prevashodno zbog ostvarenja tih ciljeva u literaturi toga perioda preispitivana je delotvornost izgrađenog mehanizma za rešavanje sporova mirnim putem, ali i preduzimanja sankcija ukoliko je to potrebno. Član 16 Pakta Društva naroda često je zbog toga komentarisani, ali i učešće Švajcarske u sankcijama, istupanje Nemačke iz ove organizacije, sarsko pitanje takođe. Nisu zaboravljena ni pitanja pravne prirode Društva naroda, nadležnosti i postupka Saveta ove organizacije, rada na kodifikaciji međunarodnoga prava, izmena Pakta i nedostataka u funkcionisanju ove organizacije.⁴⁶⁾ Često su predmet obrade bile i sednice Skupštine Društva naroda, a Juraj Andrassy je napisao i knjigu »Liga naroda« u kojoj je izneo sveobuhvatan pogled na ovu organizaciju.

Aktivnost organa Društva naroda našla je takođe mesta u radovima internacionalista između dva rata. Pored već pomenutih organa posebna pažnja posvećena je Stalnom sudu međunarodne pravde.⁴⁷⁾ Javnost je obavještena o sadržini sudskih presuda i savetodavnih mišljenja ovoga organa, a ponekad je delatnost njegova podvrgavana i kritičkom preispitivanju.

Analiza stanja jugoslovenske doktrine Međunarodnoga javnoga prava u periodu između dva svetska rata ostavlja sledeći opšti utisak: malo je monografskih dela i radova bogatih teorijskim uopštavanjima. Veći broj radova pripadao je međunarodno-pravnoj hronici nego teorijskom, suštinskom, sveobuhvatnom razmatranju međunarodnih usta-

---

⁴⁶⁾ R. Lević: Švajcarska i sankcije, Arhiv za pravne i društvene nauke 1938, knj. XXXVII (LIV), br. 3, str. 245—251; V. Besarabić: Neutralnost i njena savremena shvatanja, Beograd 1939; V. Grosman: Pravna priroda Društva naroda, Arhiv za pravna i društvene nauke 1931, knj. XXII (XXXIX), br. 2, str. 121—136; M. Novaković: Rad Društva naroda na kodifikaciji Međunarodnoga Prava, Arhiv za pravne i društvene nauke 1928, br. 4, str. 306—311.

⁴⁷⁾ A. Godjevac: Principi i pravila međunarodnog prava koja se izlučuju iz jurisprudencije Stalnog suda međunarodne pravde u Hagu, Beograd 1933; A. Godjevac: Savetodavno mišljenje Stalnoga suda međunarodne pravde povodom austro-nemačke carinske unije, Arhiv za pravne i društvene nauke 1931, knj. XXIII (XL), br. 5, 367—378; A. Godjevac: Osnovna pravna načela na kojima počiva jurisprudencija Stalnog suda međunarodne pravde u Hagu, Arhiv za pravne i društvene nauke 1932, knj. XXV (XLII), br. 1—2, str. 83—95; M. Novaković: Jedan spor oko tumačenja Versajskog ugovora, Arhiv za pravne i društvene nauke 1924, br. 3, str. 213—226; M. Novaković: Jedan slučaj međunarodno-pravne odgovornosti, Arhiv za pravne i društvene nauke 1935, knj. XXX (XLVII), br. 3, str. 241—248; M. Novaković: Grčko-francuski spor oko kula svetilja, Arhiv za pravne i društvene nauke 1937, knj. XXXV (LII), br. 5, str. 445—451; M. Novaković: Kule svetilje na Kritu i Samosu, Arhiv za pravne i društvene nauke 1937, knj. XXXV (LII), br. 6, str. 533—538; M. Novaković: Tri haške presude, Arhiv za pravne i društvene nauke 1939, knj. XXXIX (LVI), br. 1—2, str. 115—128; I. Subotić: Statut Stalnog Suda Međunarodne Pravde, Arhiv za pravne i društvene nauke 1921, br. 4, str. 294—297; V. Radovanovitch: Le adnube Maritime et le règlement du différend relatif aux compétences de sa Commission européenne sur le secteur Galatz-Braïla, Revue de Droit international et de Législation comparée 1932, № 3.

nova. Kritički intoniranih radova takođe je bilo malo. Lista razmatranih pitanja nije bila široka. Na sužavanje liste pitanja o kojima je pisano i način njihove obrade uticalo je više razloga. Jedan od njih svakako je bilo odsustvo političkih sloboda prouzrokovano politikom Aleksandra Karađorđevića i vlada koje su se smenjivale do drugog svetskog rata. Izgovor za sputavanje tih sloboda često se svodio na potrebu borbe protiv komunističkih ideja. O osobito veliki značaj za ovakvo stanje imalo je ukidanje Ustava 1921. godine, raspuštanje političkih stranaka, Narodne skupštine i opštinske uprave, kao i donošenje Obznane i Zakona o zaštiti države. Pod parolom zabrane komunističke propagande zavedena je stroga cenzura nad objavljenim tekstovima, a svaka politička akcija protiv države strogo je kažnjavana. Sloboda pisane reči je zamrla. Intelektualcima nadahnutim naprednim idejama ostajala je mogućnost da podržavaju vladinu politiku ili da se, u suprotnom, izlože ozbiljnim neprijatnostima. U takvoj situaciji mnogi su pribegli manje opasnom rešenju: pisali su o temama bez političkih implikacija, tj. o onima koje ih nisu mogle dovesti u sukob sa vladom.⁴⁸⁾ Literatura toga doba puna je zbog toga radova o usko tehničkim pitanjima međunarodnoga prava, tema za koje je Jugoslavija neposredno zainteresovana (zaštita manjina, državne granice, korišćenje vode Dunava), državnoj teritoriji (moru, vazдушnom prostoru), organima za međunarodno opštenje informacija o međunarodnim skupovima itd.⁴⁹⁾

⁴⁸⁾ U istom smiflu M. Bartoš: *Du droit international public d'après la doctrine yougoslave*, p. 165.

⁴⁹⁾ M. Novaković: *Solunski protokol*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1938, knj. XXXVII (LIV), br. 1—2, str. 120—123; M. Novaković: *Minhenski sporazum*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1939, knj. XXXVIII (LV), br. 3, str. 243—249; J. Koršić: *Op pravni naravi ozračja, priloga »Slovenskemu pravniku« 1932*, br. 9—10; Đ. Popović: *O federalizmu*, Beograd 1933; Đ. Popović: *Klasici međunarodno-pravne doktrine*, Beograd 1933; V. Dimitich: *La courtoisie et le droit des gens*, Paris 1930; Đ. Popović: *Kodifikacija međunarodnog prava*, Novi Sad 1930; J. Andrassy, S. Tchirkovitch: *Règlement des Questions de Frontières entre le Royaume de Yougoslavie et les Etats voisins: Italie, Autriche, Hongrie, Albanie, Grèce, Bulgarie et Roumanie*, Beograd-Paris 1934; L. Pitamic: *Razgraničenje država, Nova Evropa 1923*, str. 49 id; L. Pitamic: *Naša severna meja, Nova Evropa 1923*, str. 352 id; L. Polić: *O razgraničenju sa Ugarskom*, Mjesečnik 1921, str. 225 id; V. Blagojević: *Međunarodni plebisciti*, Beograd 1935; J. Cvijić: *Koruški plebiscit, Nova Evropa 1920*, str. 25 id; M. Stojanović: *O plebiscitu kao međunarodnom postupku za rešenje teritorijalnih sporova*, Branić 1927, br. 5—6; I. Tomšić: *Nekoj pogledov na pravno organizaciju plebiscita na Koroškem dne 10. X 1920*, Slavonski pravnik 1935, str. 381 id; M. Novaković: *La Commission riveraine du Danube et la Serbie (1856—1858)*, *Annuaire de l'Association yougoslave de droit international* 1934; R. Ostojitsch: *Verkehrswirtschaftliche Probleme der Donauschiffahrt insbesondere der jugoslawischen Donauschiffahrt*, Berlin 1931; V. Radovanovitch: *Le Danube et l'application du principe de la liberté de la navigation fluviale*, Genève 1925; S. Raikovitch: *Le régime international des Voies Ferrées et la Société des Nations*, Paris 1925; I. Subotić: *Le nouveau régime juridique du secteur du Danube dit des Cataractes et des Portes-de-Fer*, *Annuaire de l'Association yougoslave de droit international* 1934; V. Brajković: *O sukobu na moru*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1930, br. , str. 365 id; V. Brajković: *Spasavanje i pomaganje na moru*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1931, br. , str. 283 id; V. Brajković: *Bezbednost plovidbe i zaštite ljudskog života na moru*, Socijalni arhiv 1939, br. 1—2; V. Brajković: *Međunarodne konvencije za zaštitu ljudskog života na moru u Londonu 1929*, Beograd 1935; F. Domazetović: *More i pravo*, Mjesečnik 1921, str. 223 id; F. Domazetović: *More i sloboda morske plovidbe*, Mjesečnik 1926, str. 57 id; Lj. Tomašić: *Pomorsko pravo*, Zagreb 1923; V. Brajković: *Značajne karakteris-*

No, iako su radovi sa ovakvom tematikom i sadržinom preovlađivali, ne može se reći da u ovom periodu nije bilo i rasprava sa idejama koje će nadživeti njihove autore i vreme u kome su pisali. Stavovi ovih pisaca dobiće potvrdu tek više godina kasnije u radovima pisaca i u međunarodnoj praksi. Takav je slučaj sa idejom o obrazovanju Međunarodnog krivičnog suda za čije su se stvaranje zalagali jugoslovenski pravници,⁵⁰⁾ neki čak i pre usvajanja Konvencije o terorizmu 1937. godine. Današnja aktivnost International Law Association⁵¹⁾ i Komisije Ujedinjenih nacija za prava čoveka⁵²⁾ rečito svedoči o opravdanosti ovakvih zahteva i podršci koja im se pruža čak više decenija posle njihovog iznošenja. Treba takođe pomenuti i podršku jugoslovenskih internacionalista ovoga perioda priznanju međunarodnog subjektiviteta pojedinaca,⁵³⁾ primatu međunarodnog prava u odnosu na unutrašnje u okviru monističke doktrine.⁵⁴⁾

Poznati i značajan izuzetak od prethodne opšte konstatacije o izbegavanju unošenja naprednih shvatanja u objavljene tekstove, predstavlja rad Đorđa Tasića, profesora Enciklopedije prava i čoveka koga je Gestapo streljao za vreme drugog svetskog rata zbog njegovih nastojanja da i u životu ostane veran idejama iznetim u naučnim radovima. Kao i uvek kad zvanična politika određuje slobodu mišljenja i pisane

tike pomorskog prava na Jadranu, Pravna misao 1935, str. 81 id; F. Domazetović: Pribrežno more, Mjesečnik 1922, str. 161 id; Z. Balugdžić: Stare i nove borbe oko moreuza, Srpski književni glasnik 1922, str. 587 id; J. Nagu: Dardanelska konferencija u Montreux-u, Ekonomist 1936, str. 383 id; 424 id; J. Nagu: O morskim tjesnacima i Dardanelima, Ekonomist 1935, str. 197 id; S. Drakulić: Kratak uvod u vazduhoplovno pravo, Novi Sad 1936; Đ. Jovanović: Vazduhoplovno pravo, Godišnjak jugoslovenskog vazduhoplovstva 1937; P. Rigorić: Temelji međunarodnog javnog zračnog prava, Zagreb 1938; J. Voršić: O Pravni naravi ozračja, Ljubljana 1932; M. Vuković: Međunarodne tendencije vazduhoplovnog prava, Vazduhoplovni glasnik 1934, br. 9; M. Vuković: Međunarodni vazdušni saobraćaj, Vazduhoplovni glasnik 1936, br. 1. M. Vuković: Pravna obeležja vojnog vazduhoplovstva, Vazduhoplovni glasnik 1933, br. 3; M. Vuković: Studije iz vazduhoplovnog prava, Mjesečnik 1931, str. 308 id, 480 id; M. Vuković: Unifikacija zrakoplovnog prava, Mjesečnik 1932, str. 450 id; M. Vuković: Zabranjene zone, Vazduhoplovni glasnik 1934, br. 1; P. Karović: Diplomacija, Beograd 1935; M. Kisavec: Diplomatski predstavnici, Beograd 1939; I. Subotić: Savremena diplomacija, Arhiv za pravne i društvene nauke 1937, knj. LVII, str. 20—33; I. Subotić: Savremena diplomacija, Beograd 1937; V. Bošnjak: Moderna diplomacija, Naše doba 1930, str. 93—98; M. Avakumović: Prekid i obnova diplomatskih odnosa između Kraljevine SHS i Albanije 1927, Beograd 1934; F. Goršić: Naša državna zastopstva v inozemstvu in posli občne uprave, Slovenski pravnik 1934, str. 68 id; A. Omčikus: O konzulatu i menjanju njegovih funkcija, Zagreb 1934.

⁵⁰⁾ I. Pržić: Međunarodni krivični sud, Arhiv za pravne i društvene nauke 1939, knj. XXXVIII (LV), br. 5—6, str. 504—509.

⁵¹⁾ International Law Association, Belgrade Conference 1980, International Criminal law committee, Draft Statute for an International criminal Court, pp. 11—20.

⁵²⁾ V. doc. E/CN. 4/AC. 22/1980/W. p. 2, 25 juillet 1980.

⁵³⁾ I. Pržić: Prilog teoriji o subjektima međunarodnog prava, Arhiv za pravne i društvene nauke 1938, knj. XXXVI (LIII), br. 6, str. 607—610; S. Ćirković: Položaj čoveka u međunarodnom pravu, Arhiv za pravne i društvene nauke 1928, br. 5, str. 358—371; br. 6, str. 468—478.

⁵⁴⁾ M. Vladislavljević: Suverenost i međunarodno pravo, Arhiv za pravne i društvene nauke 1935, knj. XXXI (XLVIII), br. 1—2, str. 67; Contra I. Pržić: Državno i međunarodno pravo, Arhiv za pravne i društvene nauke 1934, br. 1.

reči i kad pisci vlastita opredeljenja obavijaju manje uočljivim pristupima, među kojima metodološki pristup često predstavlja široki okvir za razvijanje sopstvenih gledišta, Đorđe Tasić je učenje sociološke škole o pravu kao društvenoj pojavi zavisnoj od promena društvenih odnosa, primenio i na međunarodno pravo tražeći i u ovoj pravnoj disciplini sociološke elemente.⁵⁵⁾ Uvođenjem sociološkog metoda tumačenja prava u jugoslovensku doktrinu, Đorđe Tasić je odigrao veliku ulogu u kasnijem usmeravanju ove doktrine ka istorijskom materijalizmu kao metodu tumačenja društvenih pojava.⁵⁶⁾

Treba pomenuti i pisce koji su uoči drugog svetskog rata već bili poznati među stručnjacima za Međunarodno javno pravo, ali su tek posle ovoga rata stekli punu afirmaciju. Reč je o Ivanu Tomšiću, Milošu Radojkoviću, Juraju Andrassyju i Milanu Bartošu. Radovi prvoga od njih bili su prožeti idejama pravde i morala na kojima treba da počiva rekonstrukcija međunarodnog prava shvaćenog u funkciji društvenih uslova i u kome će biti pomireni pravičnost i uticaj sile. Ovo drugo gledište izraženo je osobito u Tomšićevom delu »Vojno in nevturalnostno pravo« štampanom u toku drugog svetskog rata u kome je dat relativno celovit sistem međunarodnog ratnog prava i neutralnosti u toku rata.⁵⁷⁾ Iz pomenutog perioda Miloš Radojković ostaće poznat po radovima u kojima je naginjao sociološkoj školi i shvatanju u skladu s kojim međunarodnopravne norme moraju biti proveravane u praksi. Njegovi glavni radovi iz ovoga vremena odnose se na ugovorno pravo, režim plovidbe na Dunavu, definiciju agresije i međunarodni položaj Belgije.⁵⁸⁾ Juraj Andrassy će, međutim, u nizu radova objavljenih u Jugoslaviji i inostranstvu, kao i u predavanjima na Haškoj Akademiji za međunarodno pravo pod naslovom »La souveraineté et la Société des Nations« zastupati pozitivistička načela.⁵⁹⁾ Za razliku od pomenutih pisaca, Milan Bartoš se pre drugog svetskog rata malo bavio Međunarodnim javnim pravom. Njegova pažnja bila je usmerena na druge grane prava od kojih su privredno, međunarodno privredno i međunarodno privatno pravo zauzimale najistaknutije mesto. I tada je, međutim, pokazivao odlike koje će i kasnije krasiti njegove radove: širinu pravničke obrazovanosti i enciklopedijsko znanje.

---

⁵⁵⁾ Georges Tasitch: *La conscience juridique internationale*, Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye 1938, t. 65, pp. 305—393.

⁵⁶⁾ R. Lukić: *Naučno delo Đorđa Tasića*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu 1959, br. 1, str. 11.

⁵⁷⁾ Podrobno o radu I. Tomšića u oblasti Međunarodnog javnog prava — S. Peterin: *Pravna misel profesora Ivana Tomšića*, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1978, br. 3, str. 191—200.

⁵⁸⁾ M. Radojkovič: *La révision des Traités et le Pacte de la Société des Nations*, Paris 1930; M. Radojković: *Srbija i međunarodni položaj Đerdapa od Pariskog kongresa do Svetskog rata*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1935, knj. XXXI (XLVIII), br. 5, str. 482—503; br. 5, str. 482—503; br. 6, str. 561—581; M. Radojković: *Definicija napadača*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1934, knj. XXVIII (XLV), br. 3, str. 190—209; M. Radojković: *Međunarodni položaj Belgije*, Arhiv za pravne i društvene nauke 1938, knj. XXXVI (LIII), br. 1—2, str. 185—192.

⁵⁹⁾ J. Andrassy: *La souveraineté et la Société des Nations*, Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye 1937, t. 61, pp. 637—762.

III RAZVOJ DOKTRINE MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Međunarodnopravna misao posle drugog svetskog rata znatno se razlikuje od perioda između dva svetska rata. Međunarodno javno pravo dobija istaknutije mesto u sistemu pravnih nauka Jugoslavije pored toga povećava se broj publikacija iz ove pravne grane kao i broj ustanova koje se bave međunarodnopravnim problemima. Suštinska promena vezana je, međutim, za napuštanje buržoaskog pravnog sistema i uvođenje socijalističkog pravnog poretka. Ova formalnopravna revolucija uticala je na sve pravne grane, između ostalih i na Međunarodno javno pravo. Nasuprot nekadašnjim buržoaski opredeljenim stanovištima preovlađuje dijalektički pristup i materijalističko shvatanje društvenih nauka što se odrazilo i na proučavanje i objašnjenje ustanova Međunarodnog javnog prava. Prekid unutrašnjepavnog kontinuiteta nije, značilo automatsko napuštanje nekadašnjih stanovišta i uvođenje novih metoda u proučavanje ustanova Međunarodnog javnog prava niži jednoobraznost u zauzimanju stavova. U radovima izvesnog broja pisaca i dalje su se osećali uticaji ranijih shvatanja, a i među piscima čiji su radovi prožeti istorijsko-materijalističkim pristupom nije postojala saglasnost u vezi sa mnogim pitanjima. U narednim izlaganjima zadržaćemo se zbog toga na nekim važnijim osobenostima razvoja doktrine Međunarodnog javnog prava posle druge po redu svetske katastrofe, a zatim pažnju posvećujemo stavovima jugoslovenskih internacionalista o pojedinim pitanjima Međunarodnog javnog prava kako bismo konkretnim primerima osvetlili sadašnje stanje međunarodnopravne misli Jugoslavije.

U ranijim izlaganjima pomenuli smo da se nauka međunarodnog prava uglavnom negovala na univerzitetima: u periodu do prvog svetskog rata na Univerzitetima u Beogradu i Zagrebu, a od 1919. godine i u Ljubljani. Pravni fakulteti imali su u to vreme glavnu ulogu u razvijanju međunarodnopravne misli. Iako se u periodu posle druge po redu svetske katastrofe stanje znatno izmenilo, pravni fakulteti i dalje su osnovni centri iz kojih se širi misao vezana za ovu pravnu disciplinu. Međutim, broj pravnih fakulteta se višestruko uvećao zahvaljujući poslednjih godina snažno izraženoj težnji za širenjem mreže visokoga školstva — pored Beograda, Zagreba i Ljubljane, pravni fakulteti postoje i u Novom Sadu, Sarajevu, Skoplju, Nišu, Prištini, Titogradu, Banja Luci, Splitu, Kragujevcu, Mostaru, Rijeci, Osijeku; ukupno, dakle, osamnaest fakulteta uz nekoliko odeljenja (Zaječar, Titovo Užice, na primer) i na većini njih postoje nastavnici i saradnici koji se bave Međunarodnim javnim pravom i drugim međunarodnopravnim disciplinama.

No, Pravni fakulteti danas nisu više jedine institucije na kojima se proučava Međunarodno javno pravo. Fakulteti političkih nauka takođe igraju ulogu centara iz kojih se širi međunarodnopravna misao, a u poslednje vreme i sa Fakulteta opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Na pojedinim od tih institucija postoje instituti koji se isključivo bave proučavanjem međunarodnog prava: Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka u Beogradu i Institut za međunarodno pravo i međunarodne odnose Pravnog fakulteta u Zagrebu već godinama uspešno rade na obradi tema iz ove oblasti, dok Centar

za humanitarno pravo Pravnog fakulteta u Prištini ne radi više onim intenzitetom kojim je nekada delovao. O pred ovih instituta isključivo usmerenih na probleme međunarodnoga prava, valja pomenuti i institute pri fakultetima u čijoj je nadležnosti uopšte problematika pravnih i društvenih nauka, među kojima i teme iz Međunarodnog javnog prava.

Pored fakulteta, nauka međunarodnog prava snažno se razvija i u institutima. Jedan od najpoznatijih je Institut za međunarodnu politiku i privredu. Njegov doprinos nauci Međunarodnog javnog prava je nezaobilazan. Tokom više od tri decenije postojanja ove naučne ustanove publikovan je veliki broj monografija, urađen je veći broj studija, a njegovi saradnici objavili su i veliki broj radova u domaćim i inostranim publikacijama. Svoju ulogu ustanove za naučno istraživanje on ostvaruje i izdavanjem časopisa Međunarodni problemi. Uz Međunarodne probleme, Institut izdaje i Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Spoljnopolitičku dokumentaciju i Hroniku Međunarodnih događaja. Značajnu ulogu u razvoju nauke Međunarodnog javnog prava daju i Institut za narodnostna vprašanja u Ljubljani, Institut za migracije u Zagrebu, Jadranski Institut Jugoslovenske Akademije znanosti i umetnosti u Zagrebu. Prvi od njih u oblasti zaštite manjina i ostvarenja prava na samoopredeljenje, drugi u istraživanju položaja radnika migranata i treći na polju međunarodnog pomorskog prava. Pojednim oblastima Međunarodnog javnog prava bave se i Institut za uporedno pravo, Institut društvenih nauka i Institut za međunarodni radnički pokret, svi iz Beograda. Njihova delatnost prevashodno je, međutim, vezana za probleme Međunarodnog privatnog i privrednog prava, uporedno pravo, diplomatsku istoriju, ali često se u njima obrađuju i teme iz Međunarodnog javnog prava.

Povećanje značaja Međunarodnog javnog prava u posleratnom periodu može se pratiti i kroz veći broj radova posvećenih problemima ove pravne discipline, povećanje broja časopisa i intenziviranje nastave iz ovoga predmeta, ali i povećanje broja pravnih disciplina koje proučavaju međunarodnu materiju. Za razliku od predratnog perioda kad su samo u jednoj publikaciji objavljivani isključivo radovi iz međunarodnog prava (Godišnjak Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo), a štampane su samo tri sveske ovoga Godišnjaka, posle drugog svetskog rata znatno veći broj publikacija postoji u ovoj oblasti. Najpoznatija je Jugoslovenska revija za međunarodno pravo koja se tri puta godišnje pojavljuje počev od 1954. godine. Pomenuto je već da Institut za međunarodnu politiku i privredu izdaje časopis Međunarodni problemi, a radove o problemima međunarodnih odnosa i međunarodnog prava nalazimo i u Međunarodnoj politici. Sva tri časopisa povremeno se štampaju i na stranim jezicima. Pored pomenutih časopisa, koji se isključivo ili pretežno bave međunarodnom problematikom, postoji i veoma veliki broj drugih časopisa i zbornika u kojima se gotovo redovno mogu naći i radovi iz Međunarodnog javnog prava. Najvažniji od njih su Arhiv za pravne i društvene nauke (izlazio još pre prvog svetskog rata), Zbornici radova gotovo svih pravnih fakulteta i Fakulteta političkih nauka, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Pravnik, Teorija in praksa, Pregled i dr. Pokušavalo se i sa izdavanjem Godišnjaka za međunarodno pravo, ali ta nastojanja nisu uspela.

Pored časopisa, valja ukazati i na znatno uvećanje broja monografskih radova o veoma širokom krugu međunarodnopravnih pitanja, ali osobito na veliki broj udžbenika Međunarodnog javnog prava. Istaknuto je već da pre prvog svetskog rata nije bilo originalnih udžbenika na srpsko-hrvatskom jeziku iz ove pravne discipline i da je prvi udžbenik napisao Mileta Novaković tek tridesetih godina ovoga veka. Do izlaska iz štampe ovoga udžbenika, učilo se iz knjiga prevedenih sa stranih jezika, pre svega sa francuskog.⁶⁰⁾ Posle rata, situacija se potpuno menjala.⁶¹⁾ Već posle nekoliko godina od zaključenja mira, pojavljuje se Međunarodno pravo S. Stojkovića, M. Tomšića i profesora Juraja Andrassy-ja,⁶²⁾ a pet godina kasnije i prvi tom Bartoševog Međunarodnog javnog prava,⁶³⁾ za kojim će slediti još dva toma ovog sistematskog dela nažalost nedovršenog: međunarodne organizacije i ratno pravo, kao i još neka druga pitanja nisu obrađena u pomenutom udžbeniku.⁶⁴⁾ Mnogi nastavnici pristupaju zatim pisanju udžbenika tako da ih danas u Jugoslaviji ima desetak.⁶⁵⁾ Mislimo, međutim, da i pored toga nije trebalo prekinuti s predratnom praksom prevođenja udžbenika sa stranih jezika pošto se na taj način širi krug ljudi može upoznati s dostignućima stranih stručnjaka za Međunarodno javno pravo.

Sve češći kontakti Jugoslavije s inostranstvom, jačanje načela međunarodnog prava u svetu, unošenje principa o spoljnoj politici i međunarodnoj saradnji u Ustav FNRJ i SFRJ, kao i prihvatanje primata međunarodnog prava u odnosu na unutrašnje na unutrašnje monističke doktrine o njihovom odnosu, osobito nesvrstana politika Jugoslavije u čijem stvaranju kao i u stvaranju uopšte spoljne politike učestvuju svi građani, i mnogi drugi razlozi uticali su da se pojača interesovanje za proučavanje međunarodnopravnih pitanja, a ta tendencija došla je do izražaja i u planovima i programima pravnih i drugih fakulteta. Osobnost tih programa je zajednička: na svim pravnim fakultetima i fakultetima političkih nauka predaje se Međunarodno javno

---

⁶⁰⁾ Pored ranije pomenutih prevoda udžbenika Ernesta Nisa i Alfonsa Rivijea, prevedeni su još i sledeći udžbenici — T. Funk-Brentano i Albert Sorel: Javno Međunarodno pravo, preveo Živko Milosavljević, eBograd 1893; F. fon List: Međunarodno pravo, Beograd 1904, Marsel Moa: Osnovni pojmovi Međunarodnog javnog prava, preveo Dr Mihailo Ilić, Beograd 1925; Luj Le Fir: Međunarodno javno pravo, preveli V. N. Dimić, B. S. Marković, M. M. Radojković, Beograd 1934; L. Oppenheim: Međunarodno pravo, Beograd 1935 (samo prvi deo druge sveske).

⁶¹⁾ Više o razvoju Međunarodnog javnog prava u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata M. Bartoš: Evolution du droit international en Yougoslavie, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1964, № 1, pp. 160 id.

⁶²⁾ S. Stojković: Osnovi Međunarodnog prava, Beograd 1947; J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1949.

⁶³⁾ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, Beograd 1954.

⁶⁴⁾ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. II, Beograd 1956 i t. III, Beograd 1958.

⁶⁵⁾ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, šesto izdanje, Beograd 1980; B. Janković: Međunarodno javno pravo, četvrto izdanje, Beograd 1978; J. Andrassy: Međunarodno pravo, šesto izdanje, Zagreb 1976; P. Mangovski: Međunarodno javno pravo, Skopje 1975; A. Magarašević: Međunarodni odnosi i međunarodno pravo, Novi Sad 1968; A. Magarašević: Osnovi Međunarodnog javnog prava, Novi Sad 1965; M. Bartoš, B. Jovanović: Međunarodno pravo, Beograd 1962; M. Radojković, S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1959; M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, Beograd 1951; I. Tomšić: Međdržavno pravo, Ljubljana 1949.

pravo. Pored njega, na mnogim pravnim fakultetima, kao opcioni predmeti, predaju se međunarodni odnosi i međunarodne organizacije. Međunarodno javno pravo se, međutim, ne proučava samo na opštim nego i postdiplomskim studijama, bilo da je reč o specijalizaciji ili magistraturi. Materija pojedinih oblasti Međunarodnog javnog prava izlaže se u okviru smerova koji nisu isključivo posvećeni međunarodnopravnoj problematici; češći je, međutim, slučaj da se nastava Međunarodnog javnog prava organizuje na međunarodnopravnom smeru (pomenimo, primera radi, ovakve smerove na pravnim fakultetima u Beogradu, Zagrebu, Fakultetu političkih nauka u Beogradu i dr.).

Treba takođe istaći da je u posleratnom periodu urađen i veliki broj doktorskih disertacija iz Međunarodnog javnog prava i posebnih grana ove pravne discipline kao što su kosmičko pravo, vazduhoplovno pravo, pravo međunarodnog unapređenja i zaštite životne sredine, međunarodno pomorsko pravo, međunarodno ratno pravo, pravo međunarodnih organizacija i dr.

Osnovna i suštinska osobenost razvoja nauke Međunarodnog javnog prava u periodu posle drugog svetskog rata vezana je za napuštanje klasičnog izlaganja međunarodnopravnih ustanova i uvođenje metoda istorijskog materijalizma u njihovo proučavanje i objašnjenje. Ova tendencija osobito je bila uočljiva u radovima mlađih profesora Međunarodnog javnog prava, upravo onih koji su se školovali u posleratnom socijalističkom društveno-političkom uređenju. Klasična izlaganja oni su obogaćivali novim pogledima i za objašnjenje pojedinih pitanja oslanjali se na one oblasti koje su predratni profesori svrstavali u politiku, sociologiju ili u diplomatsku istoriju. Za razliku, takođe od ranijih internacionalista koji su se vezivali za određenu školu ili doktrinu pojedine zemlje (pomenimo, recimo, francuske i nemačke uticaje), mlađi pisci pokušavaju da se oslobode uticaja pojedinih škola.⁶⁶⁾ ⁶⁷⁾

Radovi najvećeg broja internacionalista zasnovani su, na metodu istorijskog materijalizma, na teoriji koja je zahtevala nove napore da se prodre u suštinu međunarodnih odnosa i na međunarodnom planu otkrije odnos između društvene osnove i nadgradnje. Osnovna osobenost radova sastoji se u bogatstvu dokaznog materijala i raznolikosti zaključaka o pojedinim ustanovama. Rad ovakvog obima ne dozvoljava, međutim, detaljnije upuštanje u analizu svih ustanova, pa se zbog toga zadržavamo na onima od njih u kojima je očitija nego u drugim pitanjima razuđenost i raznolikost konačnih zaključaka.

1. *Pravna priroda međunarodnog prava*

Stotinama godina duga rasprava o međunarodnom pravu kao pravnoj ili pseudopravnoj disciplini ponekad se čini da pripada prošlosti: snažan uticaj ove pravne discipline osobito posle drugog svetskog rata i njeno prihvatanje u literaturi i međunarodnoj praksi, čini se da ostavlja prošlosti shvatanje u skladu s kojim međunarodno pravo nije posebna pravna disciplina. Ovakav utisak je, međutim, pogrešan. Shva-

⁶⁶⁾ Više o tome M. Bartoš: *Du droit international public d'après la doctrine yougoslave*, pp. 163—164.

⁶⁷⁾ *Ibid.*, p. 168.

tanja jugoslovenskih pravnika svedoče o tome da gledišta Hobsa, Ostina, Lasona, Olivekrone, Lundšteta i drugih pisaca nastavljaju da žive u radovima i savremenih pisaca, istina retkih i uglavnom zaokupljenih teorijom države i prava. Jedan od njih je i jugoslovenski akademik i profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Radomir Lukić. U zauzimanju stava prema međunarodnom pravu, prof. Lukić polazi od opšte marksističke definicije prava pa pošto je glavna karakteristika prava, prema ovoj definiciji, sankcija državnog aparata sile, to on postavlja pitanje »da li je prinuda koju jedna država primenjuje prema drugoj (osobito rat kao glavni oblik primene te prinude) moguće kvalifikovati kao sankciju i u kojim slučajevima«. ⁶⁸⁾ Negativan odgovor prema prof.—Lukiću, jedino je opravdan, ali taj odgovor izaziva novo pitanje: da li se u međunarodnoj zajednici može primeniti opšta definicija prava u čijoj je suštini da je pravo izraz volje vladajuće klase radi tlačenja druge klase. Odgovor je ponovo negativan pošto se »Međunarodno pravo (se) ne može shvatiti kao sredstvo kojim jedan deo međunarodne zajednice vrši prinudu nad drugim delom prosto zato što se međunarodno pravo karakteriše kao pravo u kome mora vladati suverena jednakost njegovih subjekata — država — i kao sistem koji štiti zajedničke osnovne interese svih država u njihovim međusobnim odnosima«. ⁶⁹⁾ Zbog ovih razloga prof. Lukić smatra razumljivim zaključak da »međunarodno pravo najvećim delom i ne postoji«, ⁷⁰⁾ da ono nije pravo u strogom smislu te reči, ⁷¹⁾ jer »ako je međunarodno pravo zaista pravo, onda bi ono trebalo da se nameće državi protiv njene volje da je obavezuje bez obzira na njen pristanak«. ⁷²⁾ Ono je u stvari »protivrečnost po sebi — jer, ukoliko je međunarodno, nije pravo, a ukoliko je pravo, nije međunarodno«. ⁷³⁾

Većina pisaca ne slaže se, međutim, sa ovako radikalnim zaključkom. Pri obrazlaganju stanovišta oni polaze sa različitih stanovišta. Jedna grupa pisaca upoređuje međunarodno pravo sa unutrašnjim pravom i uočavajući osobenosti prvoga dolazi do zaključka da je međunarodno pravo pravo u punom smislu te reči. No, pri tome se naglašava da je ono u poređenju sa unutrašnjim pravom na primitivnom stepenu razvoja, ⁷⁴⁾ nesavršenije od drugih grana prava, ⁷⁵⁾ a razlozi za ovakve tvrdnje obrazlažu se defuznošću sankcija, nedovoljnom čvrstinom međunarodne zajednice, nedostatkom zakonodavca u pravom smislu reči, većim brojem praznina. No u isto vreme kritikuju se shvatanja negatora međunarodnog prava kao pravne discipline i dokazuje postojanje elementa prava i u međunarodnom pravu. Ističe se tako da sankcija nema i u nekim drugim granama prava (porodično, ustavno pravo), ⁷⁶⁾ kao i da izvesne vrste međunarodnog zakonodavca postoje i u međunarodnoj zajednici: nametanje obaveza putem međunarodnih običajnih pravila, a

⁶⁸⁾ R. Lukić: Uvod u pravo, Beograd 1969, str. 399.

⁶⁹⁾ Ibid., str. 399.

⁷⁰⁾ Ibid, str. 400.

⁷¹⁾ Ibid, str. 426.

⁷²⁾ Ibid, str. 400.

⁷³⁾ R. Lukić: Pravna priroda međunarodnog prava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1955, br. 3, str. 377.

⁷⁴⁾ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 13.

⁷⁵⁾ B. Janković: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 6.

⁷⁶⁾ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 8.

i primenom kolektivnih međunarodnih ugovora na koje se ne odnosi klasično načelo ugovornog prava *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*.

Druga grupa pisaca ne smatra opravdanim mehaničko upoređenje unutrašnjeg i međunarodnog prava⁷⁷⁾ iz čega proizilazi zaključak o nesvršishodnosti puimene marksističke definicije pojma prava na međunarodno pravo pošto se ta definicija zasniva na obeležjima svojstvenim samo unutrašnjem pravu. Ovakvo stanovište osnažuje se posebnom prirodom međunarodnog prava različitom od prirode unutrašnjeg prava (subjekti državnog prava su pojedinci, a subjekti međunarodnog prava države) i posebnim uslovima koje ono treba da ispuni pošto postoje suštinske razlike u prirodi društvenih odnosa koje uređuju državno i međunarodno pravo.⁷⁸⁾ Ali i pored toga ispituje se klasna priroda međunarodnog prava, a u tom sklopu i karakter odnosa koji vladaju između država, a pažnja se posvećuje i prinudi kao osnovu pravne prirode međunarodnog prava.

Što se tiče klasnog obeležja međunarodnog prava ističe se dvostruki vid klasnog momenta: najpre da ovaj moment proističe iz društvene prirode država koje su po postanku klasne tvorevine, pa u skladu sa tim i njegovi postupci na međunarodnom polju imaju klasna obeležja; i drugi vid klasne prirode međunarodnog prava odnosi se na protivrečnosti između država u međunarodnoj zajednici. Iako se ističe da te protivrečnosti nisu istovetne sa razlikama koje se obrazuju u obliku u kome postoje klasne protivrečnosti, smatra se, ipak, da su one za stvaranje međunarodnog prava od iste vrednosti pošto su istovetne sa klasnim po ulozu koju imaju u toku međunarodnopravnog uređivanja međunarodnih odnosa, u toku stvaranja međunarodnog prava: u borbi koja se vodi među državama u okviru svih protivrečnosti nastaje međunarodno pravo. U isto vreme, u toj borbi među državama leži koren i prinudnog karaktera međunarodnog prava. U ovoj pravnoj disciplini sankciju ne primenjuje naddržavni organ pošto i prinudu treba razlikovati od sankcije u unutrašnjem pravu. U međunarodnom pravu prinudu treba shvatiti u dva smisla: ona je najpre izraz društvene nužnosti da se prihvati pravo, ali obuhvata i pravnotehnički pojam pravne sankcije: tek veza ova dva oblika daje pravi odgovor na pitanja prinude u međunarodnom pravu.⁷⁹⁾

Sve opisane analize uticale su na jedinstven zaključak: »Međunarodno pravo je pravo koje reguliše međunarodne odnose i njegova obeležja se pojavljuju onako kako to odgovara ne samo prirodi država kao njegovih subjekata, već i prirodi odnosa koje one održavaju među sobom na međunarodnom polju.«⁸⁰⁾

Postoje, međutim, i pisci koji smatraju da je međunarodno pravo pravna disciplina. Navedeni stav oni osnažuju postojanjem prinude i u međunarodnom pravu, prinudom koju ne nameću države na osnovu volje i interesa vladajuće klase, već međunarodna zajednica kao celina, takve prinude koja je izraz objektivne nužnosti. Opravdanost ovakvog

⁷⁷⁾ Ibid, str. 8.

⁷⁸⁾ M. Šahović: Neka razmatranja o pravnoj prirodi međunarodnog prava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1955, br. 3, str. 381 id.

⁷⁹⁾ Ibid, str. 383.

⁸⁰⁾ Ibid, str. 384.

zaključka, ovi pisci vide pre svega u stvaranju osnova za stvarno privredno jedinstvo sveta prevazilaženjem kapitalističkih oblika međunarodne podele rada iako priznaju da se ispoljavanje garantija u međunarodnom pravu ima mali stepen jačine i osobene oblike u poređenju sa unutrašnjim pravom.⁸¹⁾ No, sve te osobenosti međunarodnog prava nikako ga ne lišavaju obeležja prava u poređenju sa unutrašnjim pravom.⁸²⁾

— Kraj u sledećem broju Zbornika —

---

⁸¹⁾ A. Magarašević: Prilog raspravljanju o pravnoj prirodi i ulozi međunarodnog prava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1959, br. 1, str. 71—72.

⁸²⁾ Ibid, str. 73.

Dr SLOBODAN MILENKOVIĆ
professeur adjoint

LE DEVELOPPEMENT DE LA DOCTRINE DE DROIT INTERNATIONAL PUBLIC EN YOUGOSLAVIE

R é s u m é

L'auteur examine dans ce travail le développement de la doctrine de Droit international public par la voie de deux phases. Dans la première est élaborée la période jusqu'à la Deuxième guerre mondiale, et dans la deuxième est analysée la science de Droit international public dans la période après la deuxième, par ordre de succession, catastrophe mondiale. La première période de développement est divisée de même en deux phases. Dans la première de ces phases est élaborée la doctrine jusqu'à la première guerre mondiale quand cette discipline juridique était l'objet d'études d'un nombre relativement peu élevé de juristes; la deuxième est la période entre les deux guerres mondiales dans laquelle sous l'influence des changements dans la communauté mondiale et dans les rapports internationaux un grand nombre de juristes yougoslaves s'est consacré à l'étude approfondie des problèmes de droit international. Dans la période jusqu'à la Première guerre mondiale une attention particulière a été concentrée sur les travaux de Giga Geršić, Milovan Milovanović, Alphons Domin Petrušecački, Milenko Vesnić et des autres auteurs, ainsi que sur les questions fondamentales élaborées dans cette période. Entre les deux guerres mondiales le Droit international public s'est considérablement développé et occupe une des plus importantes places parmi les disciplines juridiques en Yougoslavie. En comparaison avec la bibliographie scientifique jusqu'en 1914 le nombre des études s'est sensiblement agrandi, et un plus grand nombre de juristes s'est consacré à l'étude des problèmes de droit international. Les travaux de cette période restent actuels aujourd'hui encore à cause de la logique de la pensée et le caractère persuasif des preuves dans lesquelles l'analogie avec les institutions de droit interne occupe une place importante. Dans la période entre les deux guerres mondiales a été publié le premier manuel de Droit international public qui a été écrit par un auteur yougoslave. Le Droit contractuel international, la protection des minorités, jus in bello et jus an bellum, l'activité de la Société des nations ont attiré le plus souvent l'attention des internationalistes. L'impression générale, cependant, est que dans cette période il y avait peu d'études monographiques et de travaux riches en analyses théoriques et en généralisations. De même il y avait peu de travaux critiquement accentués. C'était le résultat de l'absence des libertés politiques causée par la politique de la dynastie des Karadjordjević et des gouvernements qui détenaient le pouvoir jusqu'à la Deuxième guerre mondiale.

La pensée de droit international près la Deuxième guerre mondiale diffère dans une large mesure de la période entre les deux guerres mondiales. Le Droit international public acquiert une place plus importante dans le système des sciences juridiques de la Yougoslavie, de même le nombre des publications augmente qui sont consacrées aux problèmes de droit international. Les changements essentiels se rattachent, cependant, à l'abandon du système juridique bourgeois et l'introduction de l'ordre juridique socialiste. Or, cela ne signifiait pas l'uniformité des points de vue, tout d'abord parce que dans les travaux d'un grand nombre d'auteurs on ressentait toujours les influences des temps passés, de même parmi les auteurs dont les travaux étaient basés sur la méthode de

matérialisme historique il n'y avait pas de concordance en relation avec de nombreuses questions. Pour illustrer la variété des points de vue, et pour donner un bref aperçu de la doctrine de droit international d'après-guerre, l'auteur a commencé dans cette étude l'exposé du caractère essentiel d'un certain nombre de questions d'une importance directe pour l'ensemble du Droit international public, à savoir: de la nature juridique du droit international, du rapport entre le droit interne et le droit international afin de pouvoir dans la deuxième partie de son étude, qui sera publiée dans le prochain numéro du Recueil, continuer l'analyse des autres questions.

